

A kisgyermeket nevelő nők karaktercsoportjai

Dr. R. Fedor Anita,

a Debreceni Egyetem
adjunktusa

E-mail: fedor.anita@foh.unideb.hu

Dr. Hajnal Béla

kandidátus, a Debreceni Egye-
tem és a Nemzeti Közszerológiai
Egyetem habilitált főiskolai
tanára

E-mail: hajnal.bela@foh.unideb.hu

Jelen tanulmány egy, a kisgyermeket nevelő nők munkaerő-piaci integrációját, munkavállalási attitűdjét feltáró, átfogó elemző munka egyik szegmensét mutatja be. A szerzők vizsgálatukban több hipotézist is megfogalmaznak, de alapvetően arra keresik a választ, hogy meddig maradnak a gyermeket vállaló nők gyermekgondozási szabadságon, mikorra időzítik a munka világába történő visszatérést, illetve milyen tényezők befolyásolják munkavállalási szándékaikat. Empirikus munkájuknak több vezérfonala volt, melyek közül jelen írásukban a kisgyermeket nevelő nők főbb karaktercsoportjait meghatározó eredményeket mutatják be.

Mivel a gyermekvállalást követő munkaerő-piaci visszatérést több tényezővel (például a gazdasági helyzettel) párhuzamosan a nemi szerepekhez kapcsolódó vélekedés ugyancsak nagyban meghatározza, ezért a szerzők, elsősorban hazai vizsgálati eredményekre támaszkodva, e szerepfelfogások alakulását is felvázolják a kutatási előzmények tekintetében. Elemzésük alapötletét az Echo Survey Szociológiai Kutatóintézetben végzett, a gyermeket nevelő anyák munkaerő-piaci lehetőségeiről szóló országos kutatás adta. A szerzők a minta, illetve az adatgyűjtés eszközének megválasztásánál teljes mértékben az ebben alkalmazottakat követték annak érdekében, hogy a megyei eredmények összevethetők legyenek az országos vizsgálat adataival.¹

TÁRGYSZÓ:

Munkaerőpiac.

Nők.

Attitűd.

¹ A szerzők ezúton is köszönetet mondanak az Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet projektigazgatójának, hogy a *Szücs Ildikó* [2005] által alkalmazott kérdőívet rendelkezésükre bocsátotta.

Számos hazai kutató vizsgálta, hogy milyen jellemzőkkel írható le a szerepfelfogások alakulása, és több elemző munka született a fizetett munkához, a gyermekneveléshez és -vállaláshoz kapcsolódó értékek, attitűdök munkaerő-piaci hatásának feltérképezésére is. A nemi szerepekkel kapcsolatos társadalmi vélekedést vizsgáló kutatások sora ugyancsak hosszú. A hazai demográfusok, szociológusok szép számban tárták a szakmai közönség elé elemző munkáik eredményeit, így például *Pongráczné-S. Molnár* [1994], [2011]; *S. Molnár* [1999]; *Pongráczné* [2001], [2005]; *Vaskovics* [2000]; *Pongráczné-Spéder* [2002]; *Spéder* [2001], [2006]; *Kapitány-Spéder* [2009]; *Blaskó* [2005], [2006], [2011].

Az 1950-es évektől a keresőtevékenység beépült a nők életébe. A társadalom azonban ellentmondásos álláspontot képviselt a nők munkavállalását illetően. *Pongráczné* és *S. Molnár* hetvenes években végzett kutatásaiból kiderül, hogy hazánkban mind a kisgyermeket nevelő nők, mind pedig a közvélemény az anyák elsődleges feladatának a gyermeknevelést tartotta, s az „apa, mint pénzkereső” modellt preferálta. A rendszerváltozás utáni időszakban bekövetkezett változások azonban jelentősen módosították a nők munkaerő-piaci és családon belüli helyzetét (*Blaskó* [2005]).

Pongráczné-S. Molnár [1994] a nők munkavállalási szándékait, karrierorientációját, a munka és a család szerepét, valamint a családi munkamegosztás helyzetét vizsgálta. Az eredmények alapján kiderült, hogy a munkavállalás legfőbb motivációja a pénzkeresés mint anyagi kényszer, ugyanis a megkérdezett anyák elkötelezettek voltak a tradicionális értékek iránt. Ez egybeesik a 70-es évekbeli kutatás megállapításaival, mely ugyanígy a hagyományos férfi-női szerepek elsődlegességét hangsúlyozta. (Ennek jelentősége leginkább abban ragadható meg, hogy a két vizsgálat között 17 év telt el.) Az eredmények továbbá azt is mutatják, hogy az értelmiségi, magas iskolai végzettséggel rendelkező nők körében ugyancsak erősödött a hagyományos családi szerepmegosztás iránti igény (*Vaskovics* [2000], *Blaskó* [2005]).

2002-re azonban mind a nők, mind a férfiak megengedőbbé váltak a női munkavállalást illetően. Akkor már nem mutatkozott olyan nagyfokú egyetértés a munka világából való végleges kivonulás tekintetében, mint korábban, ehelyett sokan a részmunkaidős foglalkoztatást támogatták. Erősödött az a felfogás is, hogy a munkavállalás a nők természetes vágya, mely nem ássa alá a családi élet harmóniáját, s nem állja gátját a gyermeknevelésnek; a többség azonban még mindig a hagyományos nőszerepek mellett voksolt (*Pongráczné* [2003], [2005]; *Blaskó* [2005]).

Pongráczné–Spéder [2002] a munkaerő-piaci karrierről alkotott vélemények tükrében megállapította, hogy a magyar nők számára a szakmaikarrier-igényt felülmúlja a gyermeknevelés fontossága. De egyre többen vélekednek úgy, hogy a fizetett munkába való bekapcsolódás nemcsak a család jövedelmének bővítése, hanem az önmegvalósítás igénye miatt is fontos (Tóth [2000]).

A nők életük során, az aktuális családi² és életkorciklusoknak megfelelően, egyszerre több szerepet is betöltenek. A kétkeresős családdal térhódítása életre hívta a modern társadalom nőtagjaira jellemző ún. „kettős”, családi (anyai) és munkaerő-piaci szerep jelenségét (Spéder [2001]). A szakirodalomban ez olykor kettős teher megfogalmazásban jelenik meg, noha nem azt jelenti, hogy valamiféle erőszakos, a nők akarata ellenére történő folyamatról van szó. Inkább arra utal, hogy a nők tömeges munkába állásával a háztartással kapcsolatos, nem fizetett munka mennyisége és az arra fordított idő sem csökkent. Ennek ellenére a nők nagy része nem ért egyet az egyik vagy másik szerep huzamosabb idejű kizárólagosságával, sokkal inkább jellemző, hogy egyszerre több funkciót is fontosnak tartanak (Spéder [2001], [2006]). A foglalkoztatottság a női identitás részévé vált, az anyai szerep megélése pedig szinte létkérdés. A gyermektelenek mindössze 6 százalékaról mondható el, hogy tudatosan választották ezt az életformát (Kapitány–Spéder [2009]).

2000 és 2009 között kissé modernebb, munkaorientáltabb lett az értékrend, és visszafogottabbá vált az erőteljes gyermek- és családcentrikusság. A demográfiai és strukturális jellemzők (leginkább a család és a munka összhangjának) tekintetében egyöntetűbb véleményen volt a lakosság. Ugyanakkor továbbélt a tradicionális szerepmegosztással kapcsolatos hagyományos szemléletmód is (Pongráczné–S. Molnár [2011]).

Hajnal [2013] recenziójában a statisztika új ágának, a genderstatisztikának a kialakulásával kapcsolatosan kiemeli, hogy a nők foglalkoztatása, egészségének védelme szükséges, de nem elégséges feltétele hátrányos megkülönböztetésük megszüntetésének.

Összességében megállapítható, hogy a magyar társadalom tagjainak nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdje mind nyugat-európai viszonylatban, mind a volt szocialista országok tekintetében tradicionális beállítottságú, mivel a hagyományos szerepmegosztást tartják kívánatosnak. Ennek oka leginkább a társadalmunk erős családcentrikusságával, familiarizmusával magyarázható, mely kiegészül a keresőtevékenység és a gyermekneveléssel összefüggő feladatok összeegyeztethetőségének

² Komlósi [1997] (Hill és Rodgers alapján) nyolc családi életciklust különít el: a családban 1. új házasságok, 2. (0–3 éves) csecsemő vagy kisgyermek, 3. (3–6 éves) óvodáskorú gyermek, 4. (6–14 éves) iskolás gyermek, 5. (14–18 éves) serdülő gyermek van; illetve a család 6. felnőtt gyermekét bocsátja ki, 7. magukra maradt még aktív szülőkből, vagy 8. inaktív idősebb szülőkből áll.

konfliktusával.³ Ezt az összegző megállapítást Frey [2009] eredményei, illetve Surányi–Danis [2009] megállapításai is megerősítik, mely szerint az anyák jelentős része fontosnak tartja, hogy otthon maradjanak a gyermekükkel a rendelkezésükre álló gyermekgondozási szabadság maximális időtartamáig. Bár az elmúlt két évtizedben erősödött a nők fizetett munkájának elfogadása, ez elsősorban megélhetési okokra vezethető vissza. A tradicionális szerepfelfogás igénye viszont egyúttal azt vonja maga után, hogy nemzetközi összehasonlításban a hazánkban élő nők végzik a legtöbb házi munkát (Blaskó [2005], Pongráczné–S. Molnár [2011]).

1. táblázat

A 20 és 74 év közötti férfiak, illetve nők napi gyermekgondozással töltött ideje kilenc európai országban (óra és perc/nap)

Megnevezés	Belgium	Német-ország	Észt-ország	Francia-ország	Magyar-ország	Szlovénia	Finn-ország	Svéd-ország	Egyesült Királyság
Az egy háztartásban élő szülők 6 évnél fiatalabb gyermekük gondozására fordított ideje									
Nők	1:54	2:18	2:39	1:57	2:56	2:23	2:24	2:10	2:22
Férfiak	0:51	0:59	0:50	0:40	1:11	0:56	1:03	1:07	1:00
Foglalkoztatott nők	1:40	1:44	1:40	1:41	1:58	2:16	2:02	2:08	2:08
Foglalkoztatott férfiak	0:50	0:57	0:50	0:37	1:09	0:55	1:01	1:07	0:58
Az egy háztartásban élő szülők 7 és 17 év közötti gyermekük gondozására fordított ideje									
Összesen	0:24	0:22	0:19	0:20	0:30	0:13	0:14	0:32	0:20
Nők	0:32	0:32	0:28	0:30	0:40	0:19	0:19	0:39	0:26
Férfiak	0:16	0:13	0:10	0:09	0:21	0:07	0:09	0:24	0:12
Foglalkoztatott nők	0:29	0:26	0:26	0:25	0:32	0:17	0:17	0:38	0:23
Foglalkoztatott férfiak	0:16	0:14	0:10	0:09	0:20	0:07	0:09	0:25	0:12

Forrás: Herche [2010].

Az 1. táblázat adatai alapján megállapítható, hogy a munkahely jelentős időt vesz el a családi tevékenységekben való részvételtől – különösen igaz ez a nőkre –, ezáltal

³ „Az ideológiai familiarizmust legegyszerűbben „családcentrikusságnak” nevezhetjük. Eszerint a család és a családi kapcsolatok az élet minden más területénél nagyobb fontosságot élveznek az emberek értékrendjében. A család olyan társadalmi mintaintézmény, ami a szolidaritás, a proszociális viselkedés iskolájaként a „kóros individualizmus”, az „egoista önzés” ellenpárjaként fogható fel. A familizmus mint társadalmi állapot fogalma ellenben olyan társadalmak leírására szolgál, amelyekben az embertársakba és a társadalmi intézményekbe vetett bizalom szintje igen alacsony. Ezért az emberek számára csupán a családi kapcsolatok képesek valamiféle védelmet nyújtani. E felfogás szerint a familizmus valójában az egoizmus, az individualizmus szinonimájaként fogható fel.” (Dupcsik–Tóth [2007] 324. és 325. old.)

konfliktust generál(hat) a családi szerepek gyakorlásában; tehát feltételezhető, hogy a munka és a család/ magánélet összeütközése nagymértékben az időhiány „számlájára” írható (Hall [2002] 237. old.).

Napjainkban kiterjedt nemzetközi szakirodalom hangsúlyozza a nemi szerepekhez kapcsolódó attitűdök és a nők munkaerő-piaci magatartása közötti viszony meghatározó szerepét. Bár ez egészen az 1990-es évekig elhanyagolt kutatási terület volt, Hakim [2000] a preferenciaelmélet megalkotásával felhívta a figyelmet a téma fontosságára. Elméletének kiindulópontja az volt, hogy a nők nem tekinthetők egységes, homogén társadalmi csoportnak, akiknek értékei, aspirációi azonosak, hiszen életmód-preferenciáik különbözhetnek. Három ideáltípust különít el: az adaptív, a munka- és a családcentrikus nőt. Az első csoportba tartozik a nők többsége (60 százaléuk), a másik kettőbe pedig 20-20 százalékuk. Elképzelése szerint a modern társadalmakban a nők preferenciái a fő mozgatóerők, s ezek határozzák meg, hogy a gyermekekre és a családdal kapcsolatos teendőkre helyezik-e a hangsúlyt, vagy inkább a munkaerő-piaci szerepvállalás felé fordulnak. A szerző osztja azt a nézetet, hogy a strukturális és a gazdasági tényezők bizonyos – bár egyre kisebb – mértékben korlátozzák a szabad döntést a két szféra között. Hakim [2002] hangsúlyozza a motiváció, a személyes életcélok, attitűdök és értékek jelentőségét is, és kiemeli, hogy a preferenciák nem függetlenek az adott kultúrától, a vizsgált társadalomban uralkodó normáktól, értékektől, valamint az ország munkavégzéssel, gyermekneveléssel kapcsolatos intézményi és jogszabályi háttérétől. Mindezeket túl ugyancsak meghatározó jelentőségű a családi állapot és minden olyan jellemző (például az iskolai végzettség, a családban nevelkedő gyermekek száma, életkora), melyek szélesítik, illetve szűkítik a választási lehetőségek körét.

Hasonlóan Hakimhoz, Crompton és Harris [1999] is a nemi szerepekhez kapcsolódó kulturális normák szerepét hangsúlyozzák a nők munkavállalásának megítélésében. Kangas és Rostgaard [2007] ehhez még azt is hozzáteszik, hogy a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűd a gyerekek számától, a család szerkezetétől és az egyén munkaerő-piaci helyzetétől függ.

Jelen empirikus vizsgálatunkban Hakim példáját követve tettünk kísérletet arra, hogy megalkossuk a kisgyermeket nevelő nők karaktercsoportjait Szabolcs-Szatmár-Bereg megye vonatkozásában.

1. A kisgyermeket nevelő nők demográfiai jellemzői

Az empirikus vizsgálat adatgyűjtésére 2010 és 2012 között, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 450 fő, 0–7 éves korú gyermeket nevelő nő személyes megkeresé-

sével került sor. A mintavételt több lépcsőben, a védőnői szolgálat segítségével hajtottuk végre. Első lépcsőben a településtípusokat határoztuk meg. A megye 11 kistérséget ölel fel, 25 városból (ebből egy a megyeszékhely) és 204 községből áll. Második lépcsőben kiválasztottuk a mintába kerülő településeket (összesen 21-t). A lista összeállításánál fontos szempont volt, hogy abban minden településtípus megjelenjen. Ezt követően a 21 település védőnői körzetében/körzeteiben összegyűjtöttük a 7 év alatti gyermekkel rendelkező családok számát, és ezek arányában osztottuk el a kérdőíveket a települések között. Majd a védőnői körzeteket felkeresve, véletlen mintavétellel választottuk ki a megkérdezni kívánt kisgyermekes nőket (így létszámtól függően minden harmadik-negyedik, nyilvántartásban szereplő kismama véleményét kikérhettük). A lekérdezett kérdőívekből 427-et találtunk elemzésre alkalmasnak, közülük a dolgozó anyák 212 főt, a gyesen/gyeden lévő anyák 215 főt jelentenek (R. Fedor–Fónai [2013], R. Fedor–Takács [2013]).

A mintába került nők kormegoszlása változatos képet mutat. A legidősebb 44, a legfiatalabb 18 éves volt. Többségük (76,1 százalékuk) 1974 és 1985 között született, vagyis 2010-ben a 25–36 éves korosztályhoz tartozott, ami egyben szemlélteti az első gyermek vállalásának általánosan későbbre tolódott idejét is. Napjainkban a magyar nők átlagosan 30 évesen szülik első gyermeküket (Kapitány–Spéder [2012]), míg a vizsgálatunkban részt vett, válaszadó anyák átlagosan 25,6 évesen, és a megkérdezés időpontjában életkoruk 31 év volt. Az utóbbiak szülési átlagéletkora tehát 4,4 évvel eltért a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet által országosan mért, 2011. évi adattól.

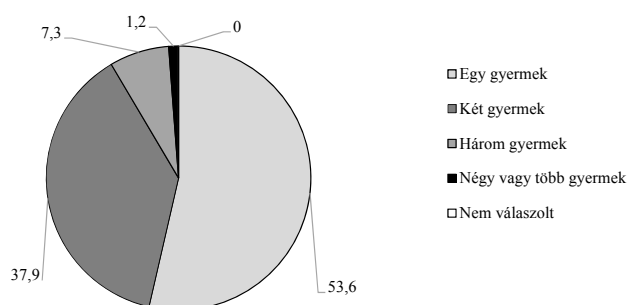
A hazai demográfiai helyzetet tükrözi, hogy a vizsgált sokaságban az egy gyermeket nevelő anyák vannak többségben (53,6%), 37,9 százalékuk kettő, 7,3 százalékuk három, 1,2 százalékuk pedig négy vagy több gyermeket nevel. Az átlagos gyermekszám 1,56, ami a hazánkban mért teljes termékenységi arányszámhoz (2011-ben 1,25) (Kapitány–Spéder [2012]) viszonyítva sokkal kedvezőbb.

Az édesanyák legnagyobb részét az érettségizettek (44%) és diplomások (31%) alkotják, őket követi a szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkezők csoportja (13,6%), és csak jóval kisebb arányt képviselnek a nyolc (4,5%) vagy annál kevesebb általános iskolai osztályt végzett személyek (1,6%). Mintánkban felülreprezentáltak a diplomával és az érettségivel rendelkező nők, melynek magasabb válaszadási hajlandóságuk az oka.

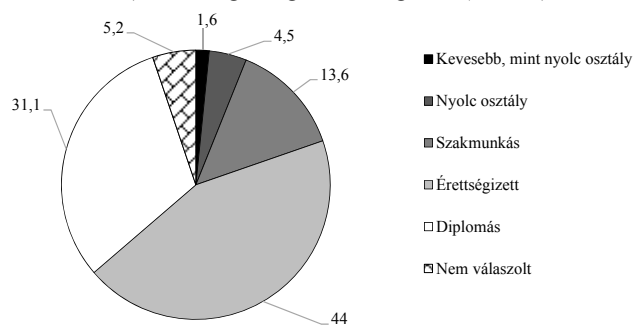
A családi állapot tekintetében megfigyelhető, hogy a megkérdezettek legnagyobb hányada, 79,1 százaléka házas, élettársi kapcsolatban 14 százalékuk él. Az elváltak mindössze 1,4 százalékot tesznek ki, és hasonlóan alacsony a hajadonok (1,6%), illetve az özvegyek aránya (0,2%) is. (Lásd az 1. ábrát.)

1. ábra. A mintában szereplő kisgyermekes nők
gyermekszám, iskolai végzettség és családi állapot szerinti megoszlása
(százalék)

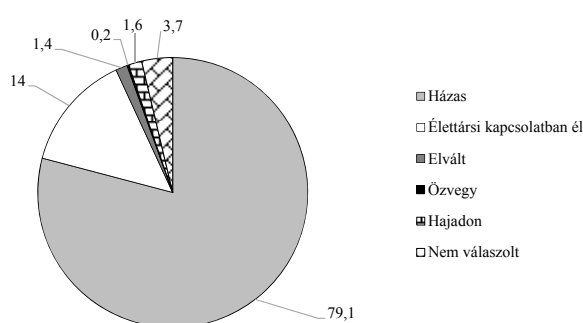
a) Gyermekszám szerinti megoszlás (N = 427)

b) Iskolai végzettség szerinti megoszlás (N = 405)

c) Családi állapot szerinti megoszlás (N = 412)

Megjegyzés. Az elemzésre alkalmasnak talált kérdőívek száma (427 darab) nemválaszolás miatt tér el a mintában szereplő kisgyermekes nők iskolai végzettség és családi állapot szerinti megoszlásánál közölt adatoktól (405 és 412 darab).

Forrás: Itt és a további táblázatokban saját számítás.

2. A kisgyermeket nevelő anyák karaktercsoportjai

Kutatásunk egyik fázisában – ahogy azt már korábban említettük – olyan újabb változókat és modelleket kerestünk, melyek az anyák munkaerő-piaci viselkedését magyarázhatják. Ennek részeként a mintánkon belül előbb különböző karaktereket különítettünk el, majd ezeken keresztül vizsgáltuk az anyák munkaerő-piaci visszatérésre vonatkozó döntéseit.

Kérdőívünk 27 állítást tartalmazott. (Lásd a Függelék F1. táblázatát.) Először a Kaiser–Meyer–Olkin- (KMO-) próbát és a Bartlett-tesztet végeztük el.⁴ A KMO-próba értéke a teljes mintában 0,948, a Bartlett-teszt p -értéke 0,000 volt, míg a gyeden/gyesen levő kismamáknál (mint első almintán) 0,898 és 0,000, a második almintát alkotó dolgozó anyák esetében pedig 0,950 és 0,000. Az eredmények szerint tehát a vizsgált változók alkalmasak az elemzésre.

Így ezt követően faktoranalízist végeztünk a teljes mintára és a két almintára vonatkozóan, több új, az F1. táblázatban felsorolt állításokkal erősen korreláló faktort hozva létre. A következőkben az eredményeket ismertetjük.

A teljes mintánál a 27 állításból négy csoport különíthető el a rotált faktorsúlymátrix alapján. Az első faktor a teljes variancia 18,4, a második a 14,7, a harmadik és a negyedik a 13,9 és az 5,9 százalékát magyarázza (tehát együttesen 52,9 százalékot tesznek ki). (Lásd az F2. táblázatot.)

A teljes mintában a véleménycsoportok alapján a következő attitűdök rajzolódnak ki:

1. *Alkalmazkodó* (F1): a családon belüli és a munkaerő-piaci szerepek összehangolását hangsúlyozza.

2. *Családcentrikus* (F2): a gyermek érdekeit, a vele otthon töltött idő fontosságát helyezi előtérbe, egalitárius elveket vall. Fontosnak tekinti a férfiak és nők közötti családon belüli munkamegosztást. Számít az apa gyermeknevelésben nyújtott segítségére. Központinak tekinti az állam szerepét, elismerését a gyermeket nevelők szempontjából.

3. *Összehangoló-egyensúlyozó* (F3): a materiális célokkal szemben a gyermek szeretetének fontosságát hangsúlyozza. Értékrendje középpontjában a gyermek iskoláskoráig az anyai gondoskodás áll. A családpolitikai eszközökön belül a gyermekvállaláshoz kötődő pénzügyi ellátások egyenlő elosztását vallja, de nem tart igényt állami gyermekgondozásra a gyermek hatéves kora előtt. A házi munkában, gyermeknevelésben a szülők egyenlő teherviselése mellett érvel.

⁴ A KMO-próba megmutatja, hogy a változók alkalmasak-e a faktorelemzésre, a Bartlett-teszt pedig a változók közötti szignifikanciát méri. Amennyiben a KMO értéke kisebb, mint 0,5, a változók korrelációja nem teszi lehetővé a faktoranalízist; míg a 0,9-hez közeli érték szoros változók közötti kapcsolatra utal.

4. *Karrierépítő* (F4): az egyéni felelősséget helyezi a gyermek eltartásában, nevelésében előtérbe.

A gyeden/gyesen levő anyáknak a megadott állításokkal kapcsolatos véleménye nagyban eltért egymástól. Esetükben az elemzés eredményeként nyolc faktort sikerült elkülöníteni, mely a teljes variancia 64 százalékát magyarázza. A gyeden/gyesen levő anyák csoportjának meghatározó attitűdtípusai (faktorai) a következők. (Lásd az F3. táblázatot.)

1. *A munkaerő-piaci körülményekhez alkalmazkodó attitűdűek* a hagyományos szerepmegosztástól „távolodó” állításokat vallják („A mai világban meg kell ragadni minden lehetőséget.”, „Csak azért, mert a szüleink meghatározott elvek szerint éltek, nekünk még nem kell azokat feltétlenül követni.”).

2. *A családi háttér erőforrásait hangsúlyozó attitűd* („Az életben elérhető dolgokat alapvetően a családi háttér határozza meg.”).

3. *Az anyák munkaerő-piaci önállóságát kiemelő attitűd* („Ma már nincsenek életre szóló munkahelyek és foglalkozások, az embernek folyamatosan képeznie kell magát.”, „Egy nőnek a gyermekgondozási szabadság után minél gyorsabban a saját lábára kell állni.”).

4. *A tradicionális nemi szerepmegosztás mellett érvelő, az anya keresőtevékenységét kényszerként megítélő attitűd* („Az lenne jó, ha a férfiak annyit keresnének, hogy el tudják tartani a családot egyedül is.”, „Az államnak jobban kellene támogatni a gyereket nevelő családokat.”, „A munka a kisgyerekes nők számára csak a pénzkereset miatt fontos.”, „A férfi dolga az anyagi biztonság megteremtése, a nőnek pedig a családi életéről kell gondoskodnia.”).

5. *A gyermek eltartásában, nevelésében az egyén felelősségét hangsúlyozó attitűd* („Mindenki csak annyi gyereket vállaljon, amennyit el tud tartani.”, „Aki megfelelő anyagi háttér nélkül vállal gyereket, az felelőtlen.”).

6. *Gyermekeközpontú, egalitárius elveket valló attitűd* („Az lenne jó, ha legalább néhány hónapra az apák is otthon maradnának a kisgyerekekkel.”, „Mindenkinek azonos összegű gyermekgondozási támogatást kellene kapnia az államtól.”, „A gyerekek, amíg iskolás nem lesz, az anyja mellett a helye”).

7. *A hezitáló, borúlátó attitűdűek* a nemi szerepmegosztásban liberálisak, de pesszimisták, a gyermekvállalást egyértelműen munkaerő-piaci hátránnyként aposztrofálják („A szülőknek nagyjából azonos arányban kell részt vállalniuk a házi munkában.”, „A szülés előtt elért

szakmai pozíciót nehéz visszaszerezni az ismételt munkába álláskor.”, „A munkáltatók általában elvárják a túlórát.”).

8. *Modern, munkaközpontú attitűd* („Olyan világot élünk, hogy a családi életet kell a munkához igazítani.”, „A gyerekeknek három éves koruk után szükségük van a kortárs közösségre.”, „A munka hozzátartozik az ember életéhez.”).

A gyeden/gyesen levő anyákkal szemben a dolgozó anyáknál a faktorelemzés eredménye szerint csak három állításcsoportot lehetett elkülöníteni, mely a teljes variancia 57,6 százalékát magyarázza. (Lásd az F4. táblázatot.) Ezek a következők:

1. *Posztmodern, munkaerő-piaci értékek mellett elkötelezett attitűd* („Csak azért, mert a szüleink meghatározott elvek szerint éltek, nekünk még nem kell azokat feltétlenül követni.”, „Ma már nincsenek életre szóló munkahelyek és foglalkozások, az embernek folyamatosan képezni kell magát.”, „Egy nőnek a gyermekgondozási szabadság után minél gyorsabban a saját lábára kell állni.”, „Olyan világot élünk, hogy a családi életet kell a munkához igazítani.”, „A gyerekeknek három éves koruk után szükségük van a kortárs közösségre.”, „A munka hozzátartozik az ember életéhez.”).

2. *Hagyományos értékeket valló, gyermekközpontú, de az alkalmazkodás felé hajló, az apa családfenntartó szerepét kiemelő, a kétkeresős családmódellet kényszerként definiáló attitűd* („Nem érdemes előre tervezni a családi életet és karriert, mert nagyon sok a bizonytalanság.”, „Az lenne jó, ha a férfiak annyit keresnének, hogy el tudják tartani a családot egyedül is.”, „A munka a kisgyerekes nők számára csak a pénzkereset miatt fontos.”, „Nem az anyagiak, hanem a gyerekek szeretete számít igazán.”, „A férfi dolga az anyagi biztonság megteremtése, a nőnek pedig a családi életéről kell gondoskodnia.”, „A férj állása a stabil alap, azt kell minden áron megtartani, és az anyának kell olyan állást találni, ami összeegyeztethető a családi élettel.”, „Az lenne jó, ha legalább néhány hónapra az apák is otthon maradnának a kisgyerekekkel.”, „Mindenkinek azonos összegű gyermekgondozási támogatást kellene kapnia az államtól.”, „A gyerekeknek, amíg iskolás nem lesz, az anyja mellett a helye.”).

3. *Hezitáló, múltba tekintő, nehézségekre koncentráló, az anyák munkaerő-piaci szerepvállalását pesszimistán értékelő attitűd* („A mai világban meg kell ragadni minden lehetőséget, aki lemarad, azon nem fognak segíteni.”, „Az életben elérhető dolgokat alapvetően a családi háttér határozza meg.”, „A szocializmus alatt sokkal biztosabb és köny-

nyebb volt a kisgyermekes nők helyzete.”, „Aki megfelelő anyagi háttér nélkül vállal gyereket, az felelőtlen.”, „A szülőknek nagyjából azonos arányban kell részt vállalniuk a házi munkában.”, „A szülés előtt elért szakmai pozíciót nehéz visszaszerezni az ismételt munkába álláskor.”, „A munkáltatók általában elvárják a túlórát.”).

Tehát a gyeden/gyesen levő anyák széles skálán mozgó állításstruktúrája rajzolódott ki, míg a dolgozó anyák esetében viszonylag jól körülhatárolt karaktercsoportok jöttek létre. Meglátásunk szerint az előbbi azt mutatja, hogy az adott élethelyzetben a vélemények elsődleges mozgatórugója az anyai szerep kizárólagossága, a családdal és a gyermekneveléssel kapcsolatos külső és belső elvárásoknak való megfelelés. Ennek köszönhető, hogy a gyeden/gyesen levőknél megjelenő nyolc faktor közül négyben (a 2., a 4., a 6. és a 7. esetén) inkább a hagyományos nemi szerepekkel azonosuló karakterek rajzolódtak ki. Mindemellett (elsősorban megélhetési szempontból) elfogadó attitűd jellemzi az anyák kereső tevékenységét. A 27 állítás nyolc faktorba rendeződése arra utal, hogy a gyeden/gyesen levő anyák több szempontot vesznek figyelembe, melyek fókuszában a gyermeknevelés áll, de láthatóan szerepet játszanak olyan egyéb vezérlőelvek is, mint például a gyes utáni önállóságra törekvés vagy a szülők egyenlőbb szerepvállalásának igénye a házi munkában. A dolgozó anyák számára viszont – munkaerő-piaci jelenlétük hatására – a gyermeknevelés és a munka értéke, fontossága összefonódik. Munkavállalói múltjuk és az ezzel kapcsolatos tapasztalataik irányítják az állítások letisztult hármas csoportjának megjelenését.

Az életmód-preferenciákat mint a nők munkaerő-piaci viselkedésének oksági tényezőit legrészletesebben *Hakim* [2000] tanulmányozta. Hozzá hasonlóan arra vállalkoztunk, hogy leírjuk az általunk vizsgált, gyermeket nevelő anyák elkülönült csoportjainak főbb jellemzőit. A további elemzés céljából a teljes almintánál megfigyelt négy faktort használtuk, melyek együttesen alkotják a *családi miliő dimenziót*. Így előbb körvonalazni tudtuk a mintánkat alkotó kisgyermekes anyák négy karakter- (értékpreferencia-) csoportjának főbb jellemzőit. Majd megvizsgáltuk, hogy a létrehozott családi miliő dimenzió négy változója és az általunk bevont függő változók (betöltött és szüléskori életkor) között milyen kapcsolat van.

Erre vonatkozóan korrelációs számítást, illetve egy paraméteres (egyszempontos varianciaanalízist, ANOVA-t) és egy nemparaméteres eljárást (Kruskal–Wallis-próbát) végeztünk, melyek a független és a függő változók közötti szignifikanciát mérik. Mivel a két statisztikai próba eredményei egybeestek, így a 2. táblázatban csak a Kruskal–Wallis-teszt szignifikanciamutatóit tüntettük fel.

A gyeden/gyesen levő anyáknál a „családcentrikusság” változó (F2), a betöltött (–0,158) és a szülési életkor (–0,285) vonatkozásában szignifikáns negatív kapcsolatot mutatott, vagyis minél korábban szült az anya, és minél fiatalabb volt a megkérdezés pillanatában, annál inkább erősítette ezt a karaktercsoportot. Hasonló össze-

függések jellemzik a teljes mintát is. A dolgozó anyáknál az „összehangoló-egyensúlyozó” változónál tapasztaltunk meghatározó kapcsolatot.

2. táblázat

*Az életkorok és karaktertípusok közötti szignifikancia-együtthatók korrelációs számítás alapján
(N = 427)*

Karaktertípus	Teljes minta		Gyeden/gyesen levők		Dolgozó anyák	
	Betöltött életkor	Szülési kor	Betöltött életkor	Szülési kor	Betöltött életkor	Szülési kor
Alkalmazkodó (F1)	0,086	0,072	0,094	0,106	0,079	0,033
Családcentrikus (F2)	-0,123	-0,207	-0,158	-0,285	0,012	-0,086
Összehangoló-egyensúlyozó (F3)	-0,073	-0,030	-0,049	-0,049	-0,142	-0,018
Karrierépítő (F4)	0,001	0,012	0,032	0,048	-0,097	-0,073

Megjegyzés. Itt és a következő táblázatban a szignifikáns értékeket kiemelve közöljük.

3. táblázat

*A karaktertípusok és az egyes változók közötti szignifikancia-együtthatók a Kruskal–Wallis-teszt alapján
(N = 427)*

Karaktertípus	Családi állapot	Iskolai végzettség	Gyermek-szám	Gyes időtartama	Gyes mellett végzett munka	Munka és gyermek-nevelés konfliktusa	Sikerese élet = pénz
Teljes minta							
Alkalmazkodó (F1)	0,251	0,099	0,985	0,036	0,143	0,059	0,001
Családcentrikus (F2)	0,021	0,000	0,041	0,000	0,048	0,634	0,001
Összehangoló-egyensúlyozó (F3)	0,292	0,420	0,072	0,857	0,982	0,001	0,071
Karrierépítő (F4)	0,940	0,490	0,663	0,653	0,780	0,448	0,712
Gyeden/gyesen levők							
Alkalmazkodó (F1)	0,343	0,010	0,967	0,312	0,114	0,222	0,000
Családcentrikus (F2)	0,345	0,001	0,618	0,122	0,351	0,670	0,028
Összehangoló-egyensúlyozó (F3)	0,193	0,161	0,087	0,878	0,452	0,002	0,009
Karrierépítő (F4)	0,775	0,535	0,821	0,951	0,930	0,198	0,654
Dolgozó anyák							
Alkalmazkodó (F1)	0,310	0,326	0,040	0,051	0,613	0,232	0,418
Családcentrikus (F2)	0,130	0,005	0,040	0,004	0,024	0,931	0,034
Összehangoló-egyensúlyozó (F3)	0,724	0,881	0,027	0,908	0,860	0,033	0,875
Karrierépítő (F4)	0,923	0,225	0,831	0,431	0,927	0,925	0,971

Az egyes karaktercsoportok jellemzőit a 2. és a 3. táblázatban bemutatott összefüggések alapján ismertetjük.

Az alkalmazkodást mérő faktor (F1) a teljes minta tekintetében a gyés időtartama, a gyermeknevelés és munka konfliktusa, a pénz mint a sikeres élet meghatározója változókkal mutatott szignifikáns összefüggést. A gyeden/gyesen levőknél ez utóbbi, illetve az iskolai végzettség meghatározó jellege figyelhető meg, a dolgozó anyáknál pedig a gyermekszám és a gyés időtartama változóké.

A családcentrikusságot mérő faktor (F2) a teljes minta tekintetében – mint már előbb említettük – a betöltött életkorral és a szülési életkorral, valamint a gyermekszámmal, a gyés három évig tartó igénybevételének megítélésével, a gyermekgondozási szabadság alatt végzett munkával, a családi állapottal, az iskolai végzettséggel, valamint a pénz mint a sikeres életet meghatározó tényező megítélésével mutat szignifikáns összefüggést. A gyeden/gyesen levőknél az iskolai végzettség, a gyermekszám és a pénz mint a sikeres élet jellemzője, míg a dolgozó anyáknál e kettőn túl még a gyés mellett végzett munka és a gyermekgondozási szabadság időtartamának megítélése is meghatározó kapcsolatot jelzett.

Az összehangoló-egyensúlyozó faktor (F3) a fizetett munkával és a gyermeknevelés konfliktusával mutatott szignifikáns összefüggést. A gyeden/gyesen levőknél ez kiegészült a pénz mint a sikeres élet meghatározója, míg a dolgozó anyák csoportján belül a gyermekszám változóval.

A karrierépítő faktor (F4) a vizsgálatba vont változók egyikével sem eredményezett szignifikáns összefüggést. Így a leírt jellemzőket ennél a csoportnál finoman kezeljük.

Az anyák négy karaktercsoportjának fő jellemzői:

1. Alkalmazkodó karaktercsoport: A megkérdezett dolgozó anyák többsége ehhez a csoporthoz tartozik. Ezek nagy része egyetért azzal, hogy a munka hozzátartozik az ember életéhez. Számolnak a gyermekgondozási szabadságot követő újbóli munkába állás nehézségeivel, de nem szakadnak el véglegesen a munka világától. Alkalmazkodási készségüket mutatja az „Olyan világot élünk, hogy a családi életet kell a munkához igazítani.” állítás nagyarányú elfogadása. A fizetett munkát fontosnak tartják, de a munkaerő-piaci karrier építése nem áll értékrendjük középpontjában. Véleményük szerint meghatározó a gyermek első éveiben az anya jelenléte, viszont a három évnél idősebb gyermekeknek szükségük van a kortárs csoportok jelenlétére. A foglalkoztatáspolitikai eszközök közül a rugalmas foglalkoztatás mellett érvelnek. Alkalmazkodásra készek, a családi és a munkaerő-piaci szerepek egyensúlyára törekcszenek. Nem elkötelezettek a gyermekgondozási szabadság három évig való igénybevétele tekinte-

tében. Az időhiány meghatározó problémaforrás számukra. Az elvált anyák nagyobb része ebben a karaktercsoportban jelenik meg. Jellemzően érettségi bizonyítvánnyal vagy annál magasabb fokú képzettséggel rendelkeznek.

2. *Családcentrikus karaktercsoport:* Többségük jelenleg gyesen/gyesen van. Fontos számukra a szociális, jóléti juttatások köre. Jellemzően két gyermekük van, de az összes megkérdezett, négy gyermeket nevelő szintén ebbe a csoportba tartozik. Nagyobb részük a munkát csak mint pénzforrást tartja fontosnak. A foglalkoztatáspolitikai eszközök közül a részmunkaidős foglalkoztatás elsődlegességét hangsúlyozzák. Éles határt húznak a női és a férfi szerepek között. A nők elsődleges feladatának a harmonikus családi élet biztosítását, míg a férfiakénak az anyagi biztonság megteremtését tartják. A hagyományos „kenyérkereső férj, családgondozó anya” szerepekkel való azonosulás jellemző értékrendjükre. A családcentrikusság az életkor változóval negatív összefüggést mutatott, mely szerint az anya minél fiatalabban szül és minél fiatalabb a megkérdezés pillanatában, annál inkább azonosul a gyermekközpontú attitűddel. Az anyák, amennyiben dolgoznak a gyes alatt, inkább önkéntes jellegű tevékenységet folytatnak annak ellenére, hogy a pénzt a sikeres élet meghatározójaként tartják számon. Fontosnak tartják a gyermek hároméves koráig igénybe vehető gyermekgondozási szabadságot. Iskolai végzettség szempontjából az érettségizettek aránya a legalacsonyabb ebben a csoportban.

3. *Összehangoló-egyensúlyozó karaktercsoport:* A legkedvezőtlenebb jövedelmi helyzettel rendelkezők tartoznak ide. Közülük többen nem dolgoztak a szülés előtt. Fontosak számukra a családpolitikai eszközök, azok alanyi jogát hangsúlyozzák, függetlenül a munkaerőpiacon eltöltött időtől. A gyermekvállalás egyenlő „jutalmazását” várják a társadalompolitikán keresztül. Mindemellett nem bíznak az állami gyermekgondozói hálózat minőségében, az anya teljes jelenlétének fontossága mellett érvelnek a gyermek iskolás koráig. Számukra a legfontosabb a családon belüli szerepek egyenlő megosztása, mely a gyermekgondozásra is kiterjed. Aggódnak a fizetett munka és a gyermeknevelés konfliktusa miatt. Számos többgyermekes anya, valamint a dolgozó anyák csoportján belül elsősorban a párkapcsolatban élők tartoznak ehhez a csoporthoz, de megfigyelhető a gyermeküket egyedül nevelők jelenléte is. Jellemzően legfeljebb szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkeznek, ám vannak közöttük diplomások is.

4. Karrierépítő karaktercsoport: A legkedvezőbb jövedelmi helyzettel rendelkező, elsősorban diplomás anyák jellemzik ezt a csoportot. Többségük dolgozott a szülést megelőzően, s ők rendelkeznek a legnagyobb munkatapasztalattal. Fontosnak tartják a munkát, a munkahelyi sikereket. A gyermekgondozás egyéni felelősségét hangsúlyozzák, mindemellett számukra is fontos az állami családpolitika, de az ellátások odaítélését munkaviszonyhoz kötötten érzik igazságosnak. A fizetett munka és a gyermekgondozás közötti diszharmónia miatt kevésbé aggódnak. Főleg egy- és kétgyermekesek, többségükben házasságban élő anyák alkotják ezt a csoportot.

Az előbbi tipológia nem tekinthető állandónak, s az egyes csoportokhoz való tartozás ismérvei nem határozhatók meg egyértelműen, karakteres mutatók sorával. Eredményeink ezért inkább csak általánosságban sejtetik a különböző karaktertípusok jellemzőit, melyek között az anyák vélhetően annak függvényében „mozognak”, hogy családi életciklusuk melyik fázisában vannak. Azt azonban fontos megemlíteni, hogy mindegyik típusra jellemző a gondozási célok előtérbe helyezése.

Regresszioelemzés segítségével tanulmányoztuk, hogy az újonnan létrehozott családi miliő dimenzió négy faktora milyen kapcsolatot mutat a munkaerő-piaci visszatérés mutatójával. (Lásd a 4. táblázatot.)

4. táblázat

A családi miliő változói és a munkaerő-piaci visszatérés közötti kapcsolat
($N = 427$)

Együttható	Nem standardizált együttható		Standardizált együttható β	Szigifikanciaszint
	B	Standard hiba		
Konstans	28,860	0,569	–	0,000
Családcentrikus (F2)	2,202	0,608	0,194	0,000

Megjegyzés. Az F1 ($p = 0,778$), az F3 ($p = 0,146$) és az F4 ($p = 0,456$) változókat nem sikerült bevonni a modellbe.

E tekintetben a „családcentrikusság” magyarázó ereje vált bizonyítottá ($p = 0,000$; $\beta = 0,194$; $R = 0,35$). Eredményünk a gyermekgondozás optimális időtartamáról alkotott vélemények – korábban említett – munkaerő-piaci visszatérést meghatározó erejét támasztja alá. Tehát a családcentrikusság, a gyermekközpontúság a visszatérés időzítésének magyarázó változója.

3. Azonosságok és különbségek a kisgyermeket nevelő nők munkaerő-piaci visszatérésének regionális jellemzőiben

Mivel vizsgálatunk alapötletét – mint azt már korábban ismertettük – Szűcs 2005-ben végrehajtott országos kutatása adta, lehetőségünk nyílt saját eredményeink összehasonlítására az országos adatokkal. Ezzel az volt a célunk, hogy feltérképezzük az esetleges különbségeket, illetve hasonlóságokat a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei és az országos kutatás mintájába bekerült, kisgyermeket nevelő nők gyermekvállalást követő munkaerő-piaci integrációjában.

Mi indokolta a regionális különbségek vizsgálatát? A hazai demográfiai adatok alapján egészen a kétezres évekig kiugróak voltak a megye gyermekszületési mutatói, így azt sokáig „termékenységi bölcsőként” kezelték, aminek jelentős volt a migrációs kibocsátása is (*Fónai–Fábián–Filepné Nagy* [2004], *Filepné Nagy–Fónai–Fábián* [2006]). Ezért azt várhatnánk, hogy a regionális jellemző erőteljes hatást gyakoroljon a megyében élő nők gyermekvállalási terveire, az otthon töltött idő hosszára és a visszatérés szándékára, különösen azért, mert a megye foglalkoztatási mutatói nagyon kedvezőtlenek. A kutatás eredményei azonban nem igazolják ezt a feltevést, ugyanis a kétezres évekre az országos átlag és a megye közötti különbségek enyhültek, napjainkban inkább hasonló demográfiai folyamatok, gyermekvállalási szándék és munkaerő-piaci visszatérés a jellemző.

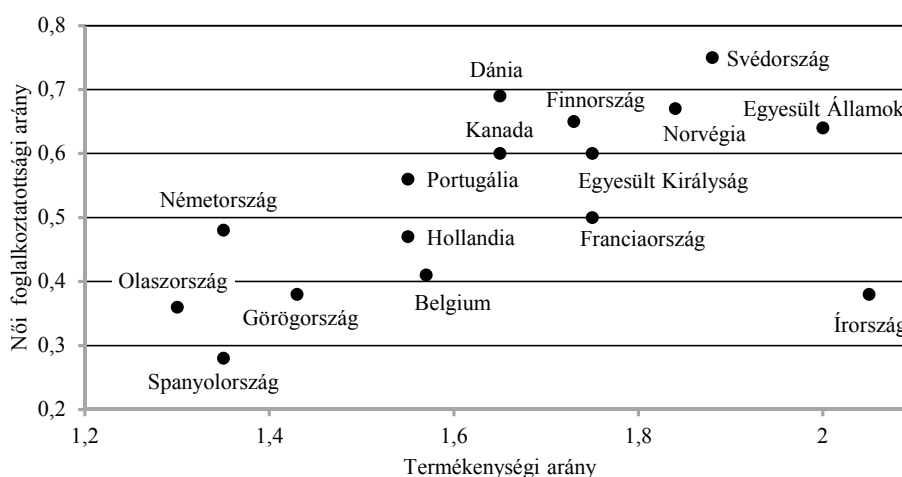
A (dolgozó anyák) már megvalósult és a (gyesen/gyeden levő anyák) tervezett munkaerő-piaci visszatérésének ideje tekintetében a következőt tapasztaltuk. Az országos kutatásban a gyermekükkel otthon levő kisgyermekes nők fele úgy tervezte, hogy a gyermek hároméves koráig otthon marad, s egyötödük ennél is későbbre tette újbóli munkavállalásának idejét. Mindössze 10 százalékuk mondta azt, hogy vélhetően a gyermek kétéves korában áll újra munkába. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei anyák viszont ennél korábban szándékoztak visszatérni a munkaerőpiacra. Közel egyharmaduk válaszolta azt, hogy gyermeke kétéves koráig marad otthon, és 44 százalékuk a gyermek hároméves koráig. A dolgozó anyák már megvalósult visszatérésében is hasonló összefüggéseket találtunk. A megyében élő kisgyermekes nők közel 60 százaléka gyermeke kétéves koráig maradt otthon, míg az országos mintában szereplő nőknek csak valamivel több, mint 40 százaléka. A gyermek két- és hároméves kora közötti munkaerő-piaci visszatérés a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei anyák egyharmadára volt jellemző, s ennél valamivel nagyobb arányra a magyarországi nők körében. Összességében tehát a megyei mintát alkotó kisgyermekes anyák rövidebb időt töltöttek gyermekgondozási szabadságon, munkaerő-piaci visszatérésük időzítése megelőzte az országos kutatásban résztvevőket.

A különbségek magyarázatánál, a már korábban említett okok mellett, érdemes figyelembe venni a hazánkat is elérő, 2008-as pénzügyi válság következményeit.

(Ennek negatív hatásai az országos vizsgálatban szereplő kisgyermekes nőket még nem érintették, hiszen megkérdezésükre 2005-ben került sor, míg a megyei adatgyűjtés 2010 és 2012 között zajlott.) Vélhetően a lakáshitelek emelkedése, az egyes ágazatokban tapasztalható elbocsátási hullám és ezekkel összefüggésben a családok romló anyagi helyzete is befolyásolta a különbségek létrejöttét. Az egyébként is kedvezőtlen megyei munkaerő-piaci kilátások – az országos átlagnál magasabb munkanélküliségi ráta és alacsonyabb foglalkoztatási arány –, illetve az állásvesztéstől való félelem ugyancsak arra sarkalta a kisgyermekükkel otthon levő anyákat, hogy korábban térjenek vissza munkahelyükre.

A minél korábbi szülés utáni munkába állás nemcsak a női foglalkoztatottsági arányt növeli, hanem – OECD-országokban kimutatott eredmények alapján (Mecatti–Crippa–Farina [2012]) – ösztönzőleg hat a további gyermekvállalásra is. (Lásd a 2. ábrát.)

2. ábra. A termékenység és a női foglalkoztatottság összefüggése az OECD-országokban (1985–1996)

Megjegyzés. A hazai mutatók a németországi adatok közelében helyezkednek el.

Forrás: Mecatti–Crippa–Farina [2012].

Korábban ott volt a legmagasabb a termékenység, ahol a nők kevésbé voltak bevonva a fizetett munka világába, de újabban ennek a fordítottja igaz. A jelentős női foglalkoztatottsági arányt elérő skandináv országokban és az Egyesült Államokban legmagasabb a termékenység, míg ott, ahol a nők részvételi aránya nyomott a munkaerőpiacon (például Spanyolországban, Olaszországban), a termékenységi ráta is alacsony. Magyarországon a gyermekvállalási kedv hanyatlása és a szülőképes női korosztályok csökkenése miatt a következő évtizedekben minden bizonnyal a jelen-

leginél is kevesebb élveszületésre számíthatunk. *Földházi* [2013] számításai szerint, ha az átlagos gyermekvállalási hajlandóság a jövőben a jelenlegi szintnél valamivel magasabb lenne, még akkor is meredeken csökkenne a születésszám, és közepesen javuló termékenység is a jelenlegitől elmaradó születésszámot eredményezne. Csak viszonylag magas gyermekvállalási hajlandósággal kerülhetnénk a mai 90 ezer körüli éves élve születési érték fölé, amely később ismét csökkenésbe csapna át, mert akkorra már a 2000 után született igen kis létszámú korosztályok lépnek a termékeny korba. Ezért nemzeti érdek, hogy erős gazdasággal és hatékony családpolitikával az utolsó változat bekövetkezését tűzzük ki célul.

4. Összegzés

A tanulmány a rendkívül alacsony magyar termékenységet befolyásoló tényezők közül a kisgyermeket nevelő nők munkaerő-piaci integrációját, munkavállalási attitűdjét vizsgálja Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.

Elemzésünkben két alcsoportot különböztetünk meg: az egyikbe a gyermekgondozási szabadságról már visszatért kismamák, a másikba a még gyermekükkel otthon (gyeden/gyesen) levők tartoznak. A mintába került 0–7 éves gyermeket nevelő, 450 nő személyes kikérdezését a területi védőnők segítségével végeztük.

A vizsgált mintánkból faktoranalízis segítségével, a családi miliő dimenzió használatával, négy karaktercsoport kialakítása és ezek meghatározó tényezőinek feltárása vált lehetővé. Hasonló tipizálást készített *Hakim* [2000], [2002] is, aki a nők értékpreferenciák által meghatározott három csoportját mutatta be. A mi elemzésünkbe egy ennél sokkal szűkebb csoport, a 0–7 éves korú gyermeket nevelő anyák kerültek be. Ennek következtében a Hakim által körülírt, elsősorban gyermektelen, munkaorientált nők csoportja nálunk nem jelent meg. Ugyanakkor létrehoztuk a kisgyermekes anyák négy meghatározó karakterét: az alkalmazkodó, a családcentrikus, az összehangoló-egyensúlyozó és a karrierépítő attitűdű csoportokat. Az egyes karakterek főbb jellemzőinek feltárásán túl azt is feladatunknak tekintettük, hogy megvizsgáljuk, mennyiben magyarázza az egyes faktorok munkaerő-piaci visszatérést meghatározó ereje az ezekhez való tartozást. Az általunk alkalmazott statisztikai módszer a gyermekközpontú anyák csoportján belül mutatott szignifikáns negatív kapcsolatot a visszatérés időzítésével, vagyis az ide tartozók később állnak vissza munkába. A másik három csoport esetén nem tapasztaltunk ilyen összefüggést.

A tanulmány szerint a megyében élő családok tradicionális beállítottságúak, ahol még ma is konfliktusokkal jár a keresőtevékenység és a gyermekneveléssel összefüggő feladatok összeegyeztethetősége. Kutatásunk további eredménye szerint a

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében élő nők az országos átlaghoz viszonyítva hamarabb térnek vissza munkahelyükre a gyermekgondozási szabadságról.

Függelék

A vizsgálatunk alapját képező kérdőív

F1. táblázat

Kérdés: Ön mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel?

Az egyes azt jelenti, hogy egyáltalán nem ért egyet, az ötös pedig azt, hogy teljes mértékben egyetért.

Állítás	Egyetértés mértéke	NT = 0 NV = X
1. A mai világban meg kell ragadni minden lehetőséget, aki lemarad, azon nem fognak segíteni.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
2. A szocializmus alatt sokkal biztosabb és könnyebb volt a kisgyermekes nők helyzete.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
3. Az életben elérhető dolgokat alapvetően a családi háttér határozza meg.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
4. Csak azért, mert a szüleink meghatározott elvek szerint éltek, nekünk még nem kell azokat feltétlenül követni.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
5. Fontos, hogy a családi életünket bizonyos erkölcsi normák szerint éljük.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
6. Ma már nincsenek életre szóló munkahelyek és foglalkozások, az embernek folyamatosan képezni kell magát.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
7. Egy nőnek a gyermekgondozási szabadság után minél gyorsabban a saját lábára kell állni.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
8. Nem érdemes előre tervezni a családi életet és karriert, mert nagyon sok a bizonytalanság.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
9. Az lenne jó, ha a férfiak annyit keresnének, hogy el tudják tartani a családot egyedül is.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
10. Az államnak jobban kellene támogatni a gyereket nevelő családokat.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
11. Mindenki csak annyi gyereket vállaljon, amennyit el tud tartani.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
12. Aki megfelelő anyagi háttér nélkül vállal gyereket, az felelőtlen.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
13. Nem az anyagiak, hanem a gyerekek szeretete számít igazán.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
14. A kisgyermeket nevelő nőknek a részmunkaidős foglalkoztatás lenne a legmegfelelőbb.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
15. A munka a kisgyermekes nők számára csak a pénzkereset miatt fontos.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
16. Az lenne jó, ha legalább néhány hónapra az apák is otthon maradnának a kisgyerekekkel.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Állítás	Egyetértés mértéke	NT = 0 NV = X
17. A férfi dolga az anyagi biztonság megteremtése, a nőnek pedig a családi életéről kell gondoskodnia.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
18. A szülőknek nagyjából azonos arányban kell részt vállalniuk a házi munkában.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
19. Mindenkinek azonos összegű gyermekgondozási támogatást kellene kapnia az államtól.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
20. A szülés előtt elért szakmai pozíciót nehéz visszaszerezni az ismételt munkába álláskor.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
21. Semmi sem gátolja a kisgyerekes anyákat abban, hogy munkát vállaljanak.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
22. A munkáltatók általában elvárják a túlórát.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
23. A férj állása a stabil alap, azt kell minden áron megtartani, és az anyának kell olyan állást találni, ami összeegyeztethető a családi élettel.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
24. Olyan világot élünk, hogy a családi életet kell a munkához igazítani.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
25. A gyerekeknek három éves koruk után szükségük van a kortárs közösgre.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
26. A gyerekeknek, amíg iskolás nem lesz, az anyja mellett a helye.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X
27. A munka hozzátartozik az ember életéhez.	5 – 4 – 3 – 2 – 1	0 X

Megjegyzés. NT jelentése „Nem tudom.”, az NV-é „Nem válaszolok.”

F2. táblázat

A teljes minta rotált faktorsúlymátrixa

Állítás	Komponens			
	1	2	3	4
1. A mai világban meg kell ragadni minden lehetőséget, aki lemarad, azon nem fognak segíteni.	0,487	0,119	0,399	0,204
2. A szocializmus alatt sokkal biztosabb és könnyebb volt a kisgyermekes nők helyzete.	0,465	0,030	0,339	0,092
3. Az életben elérhető dolgokat alapvetően a családi háttér határozza meg.	0,434	0,160	0,311	0,123
4. Csak azért, mert a szüleink meghatározott elvek szerint éltek, nekünk még nem kell azokat feltétlenül követni.	0,549	0,211	0,293	0,138

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Állítás	Komponens			
	1	2	3	4
5. Fontos, hogy a családi életünket bizonyos erkölcsi normák szerint éljük.	0,700	0,228	0,152	0,114
6. Ma már nincsenek életre szóló munkahelyek és foglalkozások, az embernek folyamatosan képezni kell magát.	0,745	0,204	0,187	0,029
7. Egy nőnek a gyermekgondozási szabadság után minél gyorsabban a saját lábára kell állni.	0,532	0,078	0,122	-0,360
8. Nem érdemes előre tervezni a családi életet és karriert, mert nagyon sok a bizonytalanság.	0,288	0,430	0,427	0,029
9. Az lenne jó, ha a férfiak annyit keresnének, hogy el tudják tartani a családot egyedül is.	0,155	0,787	0,234	0,134
10. Az államnak jobban kellene támogatni a gyereket nevelő családokat.	0,380	0,622	0,175	0,026
11. Mindenki csak annyi gyereket vállaljon, amennyit el tud tartani.	0,503	0,197	0,180	0,577
12. Aki megfelelő anyagi háttér nélkül vállal gyereket, az felelőtlen.	0,138	0,062	0,147	0,772
13. Nem az anyagiak, hanem a gyerekek szeretete számít igazán.	0,321	0,354	0,503	-0,034
14. A kisgyermeket nevelő nőknek a részmunkaidős foglalkoztatás lenne a legmegfelelőbb.	0,377	0,386	0,307	0,164
15. A munka a kisgyerekes nők számára csak a pénzkereset miatt fontos.	0,197	0,678	0,316	0,076
16. Az lenne jó, ha legalább néhány hónapra az apák is otthon maradnának a kisgyerekekkel.	0,264	0,193	0,616	0,047
17. A férfi dolga az anyagi biztonság megteremtése, a nőnek pedig a családi életéről kell gondoskodnia.	0,132	0,754	0,347	-0,044
18. A szülőknek nagyjából azonos arányban kell részt vállalniuk a házi munkában.	0,354	0,270	0,462	0,217
19. Mindenkinek azonos összegű gyermekgondozási támogatást kellene kapnia az államtól.	0,099	0,306	0,570	0,182
20. A szülés előtt elért szakmai pozíciót nehéz visszaszerezni az ismételt munkába álláskor.	0,420	0,211	0,391	0,244
21. Semmi sem gátolja a kisgyerekes anyákat abban, hogy munkát vállaljanak.	0,195	0,195	0,689	0,130
22. A munkáltatók általában elvárják a túlórát.	0,437	0,272	0,278	0,316
23. A férj állása a stabil alap, azt kell minden áron megtartani, és az anyának kell olyan állást találni, ami összeegyeztethető a családi élettel.	0,326	0,630	0,184	0,148

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Állítás	Komponens			
	1	2	3	4
24. Olyan világot élünk, hogy a családi életet kell a munkához igazítani.	0,462	0,393	0,192	0,129
25. A gyerekeknek három éves koruk után szükségük van a kortárs közösségre.	0,676	0,415	0,080	0,220
26. A gyerekeknek, amíg iskolás nem lesz, az anyja mellett a helye.	0,065	0,256	0,790	–0,001
27. A munka hozzátartozik az ember életéhez.	0,699	0,332	0,063	0,153

F3. táblázat

A gyeden/gyesen levő nők rotált faktorsúlymátrixa

Állítás	Komponens							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1. A mai világban meg kell ragadni minden lehetőséget, aki lemarad, azon nem fognak segíteni.	0,188	0,210	0,037	0,281	0,248	0,607	0,005	0,181
2. A szocializmus alatt sokkal biztosabb és könnyebb volt a kisgyermekes nők helyzete.	–0,056	0,502	0,145	0,084	–0,057	0,486	0,112	0,082
3. Az életben elérhető dolgokat alapvetően a családi háttér határozza meg.	0,115	0,102	0,134	0,014	0,765	0,068	0,074	0,136
4. Csak azért, mert a szüleink meghatározott elvek szerint éltek, nekünk még nem kell azokat feltétlenül követni.	0,175	0,156	0,123	0,113	0,478	0,540	–0,009	0,063
5. Fontos, hogy a családi életünket bizonyos erkölcsi normák szerint éljük.	0,025	0,387	0,074	0,369	0,307	0,229	0,303	–0,040
6. Ma már nincsenek életre szóló munkahelyek és foglalkozások, az embernek folyamatosan képezni kell magát.	0,081	0,204	–0,030	0,332	0,309	0,108	0,668	0,124
7. Egy nőnek a gyermekgondozási szabadság után minél gyorsabban a saját lábára kell állni.	0,072	0,092	0,086	–0,053	–0,032	0,017	0,812	0,015
8. Nem érdemes előre tervezni a családi életet és karriert, mert nagyon sok a bizonytalanság.	0,443	0,011	0,209	0,113	–0,013	0,557	0,238	0,035
9. Az lenne jó, ha a férfiak annyit keresnének, hogy el tudják tartani a családot egyedül is.	0,790	0,195	0,146	0,113	0,123	–0,008	0,006	0,097
10. Az államnak jobban kellene támogatni a gyereket nevelő családokat.	0,529	0,259	0,127	0,111	0,382	0,078	0,023	–0,055

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Állítás	Komponens							
	1	2	3	4	5	6	7	8
11. Mindenki csak annyi gyereket vállaljon, amennyit el tud tartani.	0,110	0,281	0,000	0,414	0,200	0,168	0,051	0,617
12. Aki megfelelő anyagi háttér nélkül vállal gyereket, az felelőtlen.	0,035	0,042	0,136	0,020	0,022	0,069	0,063	0,886
13. Nem az anyagiak, hanem a gyerekek szeretete számít igazán.	0,179	0,050	0,402	0,203	0,469	0,255	0,147	-0,120
14. A kisgyermeket nevelő nőknek a részmunkaidős foglalkoztatás lenne a legmegfelelőbb.	0,445	-0,064	0,128	0,373	0,123	0,177	0,355	0,116
15. A munka a kisgyerekes nők számára csak a pénzkereset miatt fontos.	0,734	0,205	0,206	0,082	-0,049	0,154	0,084	0,151
16. Az lenne jó, ha legalább néhány hónapra az apák is otthon maradnának a kisgyerekekkel.	0,136	0,260	0,508	0,185	0,127	0,328	-0,017	0,039
17. A férfi dolga az anyagi biztonság megteremtése, a nőnek pedig a családi életéről kell gondoskodnia.	0,777	0,058	0,194	0,091	0,138	0,191	0,044	-0,090
18. A szülőknek nagyjából azonos arányban kell részt vállalniuk a házi munkában.	0,222	0,106	0,466	0,494	0,156	0,138	-0,129	0,036
19. Mindenkinek azonos összegű gyermekgondozási támogatást kellene kapnia az államtól.	0,178	-0,123	0,690	0,314	0,085	-0,005	0,041	0,005
20. A szülés előtt elért szakmai pozíciót nehéz visszaszerezni az ismételt munkába álláskor.	0,110	0,251	0,213	0,637	-0,001	0,138	-0,001	0,000
21. Semmi sem gátolja a kisgyerekes anyákat abban, hogy munkát vállaljanak.	0,121	0,199	0,627	0,078	0,323	-0,046	0,068	0,238
22. A munkáltatók általában elvárják a túlórákat.	0,133	0,152	0,091	0,759	0,058	0,108	0,159	0,170
23. A férj állása a stabil alap, azt kell minden áron megtartani, és az anyának kell olyan állást találni, ami összeegyeztethető a családi élettel.	0,412	0,417	0,138	0,321	0,294	-0,251	0,100	0,052
24. Olyan világot élünk, hogy a családi életet kell a munkához igazítani.	0,203	0,658	0,228	0,003	-0,080	0,174	0,217	0,037
25. A gyerekeknek három éves koruk után szükségük van a kortárs közösségre.	0,257	0,698	0,015	0,255	0,316	0,086	0,007	0,111
26. A gyerekeknek, amíg iskolás nem lesz, az anyja mellett a helye.	0,244	0,173	0,778	-0,060	-0,031	0,141	0,100	0,049
27. A munka hozzátartozik az ember életéhez.	0,228	0,721	0,053	0,282	0,215	0,075	0,032	0,126

F4. táblázat

A dolgozó anyákra vonatkozó rotált faktorsúlymátrix

Állítás	Komponens		
	1	2	3
1. A mai világban meg kell ragadni minden lehetőséget, aki lemarad, azon nem fognak segíteni.	0,242	0,199	0,702
2. A szocializmus alatt sokkal biztosabb és könnyebb volt a kisgyermekes nők helyzete.	0,231	0,269	0,515
3. Az életben elérhető dolgokat alapvetően a családi háttér határozza meg.	0,351	0,202	0,521
4. Csak azért, mert a szüleink meghatározott elvek szerint éltek, nekünk még nem kell azokat feltétlenül követni.	0,571	0,198	0,427
5. Fontos, hogy a családi életünket bizonyos erkölcsi normák szerint éljük.	0,765	0,247	0,273
6. Ma már nincsenek életre szóló munkahelyek és foglalkozások, az embernek folyamatosan képezni kell magát.	0,679	0,269	0,397
7. Egy nőnek a gyermekgondozási szabadság után minél gyorsabban a saját lábára kell állni.	0,687	0,293	0,227
8. Nem érdemes előre tervezni a családi életet és karriert, mert nagyon sok a bizonytalanság.	0,261	0,542	0,408
9. Az lenne jó, ha a férfiak annyit keresnének, hogy el tudják tartani a családot egyedül is.	0,371	0,701	0,156
10. Az államnak jobban kellene támogatni a gyereket nevelő családokat.	0,531	0,517	0,179
11. Mindenki csak annyi gyereket vállaljon, amennyit el tud tartani.	0,527	0,193	0,502
12. Aki megfelelő anyagi háttér nélkül vállal gyereket, az felelőtlen.	0,365	0,201	0,636
13. Nem az anyagiak, hanem a gyerekek szeretete számít igazán.	0,337	0,603	0,226
14. A kisgyermeket nevelő nőknek a részmunkaidős foglalkoztatás lenne a legmegfelelőbb.	0,453	0,365	0,382
15. A munka a kisgyermekes nők számára csak a pénzkereset miatt fontos.	0,332	0,688	0,192
16. Az lenne jó, ha legalább néhány hónapra az apák is otthon maradnának a kisgyerekekkel.	0,132	0,521	0,414
17. A férfi dolga az anyagi biztonság megteremtése, a nőnek pedig a családi életéről kell gondoskodnia.	0,277	0,788	0,147
18. A szülőknek nagyjából azonos arányban kell részt vállalniuk a házi munkában.	0,441	0,331	0,458
19. Mindenkinek azonos összegű gyermekgondozási támogatást kellene kapnia az államtól.	0,224	0,497	0,399
20. A szülés előtt elért szakmai pozíciót nehéz visszaszerezni az ismételt munkába álláskor.	0,320	0,331	0,604
21. Semmi sem gátolja a kisgyermekes anyákat abban, hogy munkát vállaljanak.	0,102	0,617	0,429

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Állítás	Komponens		
	1	2	3
22. A munkáltatók általában elvárják a túlórárt.	0,374	0,342	0,458
23. A férj állása a stabil alap, azt kell minden áron megtartani, és az anyának kell olyan állást találni, ami összeegyeztethető a családi élettel.	0,427	0,650	0,160
24. Olyan világot élünk, hogy a családi életet kell a munkához igazítani.	0,489	0,406	0,306
25. A gyerekeknek három éves koruk után szükségük van a kortárs közösségre.	0,767	0,269	0,308
26. A gyerekeknek, amíg iskolás nem lesz, az anyja mellett a helye.	–0,018	0,660	0,469
27. A munka hozzátartozik az ember életéhez.	0,809	0,184	0,185

Irodalom

- BLASKÓ ZS. [2005]: Dolgoznak-e a nők? A magyar lakosság nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének változásai 1988, 1994, 2002. *Demográfia*. 48. évf. 2–3 sz. 259–287. old.
- BLASKÓ ZS. [2006]: *Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka*. Kutatási Jelentések 82. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest.
- BLASKÓ ZS. [2011]: Három évig a gyermek mellett, de nem mindenáron. A közvélemény a kisgyermekes anyák munkába állásáról. In: Pongrácz T.-né (szerk.): *A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai*. Kutatási jelentések 91. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest. 113–128. old.
- CROMPTON, R. – HARRIS, F. [1999]: Employment, Careers, and Families: The Significance of Choice and Constraint in Women's Lives. In: Crompton, R. (ed.): *Restructuring Gender Relations and Employment: The Decline of the Male Breadwinner*. Oxford University Press. New York. pp. 128–149.
- DUPCSIK CS. – TÓTH O. [2008]: Feminizmus helyett familizmus. *Demográfia*. 51. évf. 4. sz. 307–328. old.
- FILEPNÉ NAGY É. – FÓNAI M. – FÁBIÁN G. [2006]: A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei népesség szociális helyzete és egészségi állapota. In: Fónai M. – Péntes M. – Vitál A. (szerk.): *Etnikai szegénység, etnikai egészségi állapot? A cigány népesség élethelyzete és kitörési lehetőségei Északkelet-Magyarországon*. Krúdy Könyvkiadó, Szocio East Egyesület. Nyíregyháza. 43–75. old.
- FÓNAI M. – FÁBIÁN G. – FILEPNÉ NAGY É. [2004]: A megye népességének szociális jellemzői – kistérségi különbségek. In: Kókai S. (szerk.): *Az MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testületének XIII. évi közgyűléssel egybekötött tudományos ülésének előadásai*. Nyíregyházi Főiskola. Nyíregyháza. 101–107. old.
- FÖLDHÁZI E. [2013]: Magyarország népességének várható alakulása 2011–2060 között. *Demográfia*. 56. évf. 2–3. sz. 105–143. old.

- FREY M. [2009]: Nők és férfiak a munkaerőpiacon – a Lisszaboni Növekedési és Foglalkoztatási Stratégia céljainak a tükrében In: Nagy I. – Pongrácz T.-né (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Szociális és Munkaügyi Minisztérium, TÁRKI. Budapest. 27–51. old.
- HAJNAL B. [2013]: A statisztika új ága: a genderstatisztika. Recenzió. *Statisztikai Szemle*. 91. évf. 10. sz. 1028–1031. old.
- HAKIM, C. [2000]: *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century: Preference Theory*. Oxford University Press. London.
- HAKIM, C. [2002]: Lifestyle Preferences as Determinants of Women's Differentiated Labor Market Careers. *Work and Occupations*. Vol. 29. No. 4. pp. 428–459.
- HALL, T. D. [2002]: *Managing Protean Career and Life Roles. Careers in and out of Organizations*. Sage. London.
- HERCHE V. [2010]: Háztartási munkamegosztás – azonosságok és különbségek Európában. *Demográfia*. 53. évf. 1. sz. 67–90. old.
- KANGAS, O. – ROSTGAARD, T. [2007]: Preferences or Institutions? Work-Family Life Opportunities in Seven European Countries. *Journal of European Social Policy*. Vol. 17. No. 3. pp. 240–257.
- KAPITÁNY B. – SPÉDER ZS. [2009]: Gyermekvállalás. In: Monostori J. – Óri P. – S. Molnár E. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai Portré. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest. 29–40. old.
- KAPITÁNY B. – SPÉDER ZS. [2012]: Gyermekvállalás. In: Óri P. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai Portré. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest. 31–43. old.
- KOMLÓSI P. [1997]: A család támogató és károsító hatásai. In: Gerevich J. (szerk.): *Közösségi mentálhigiéné*. Animula. Budapest. 13–34. old.
- MECATTI, F. – CRIPPA, F. – FARINA, P. [2012]: A Special Gen(d)re of Statistics. *International Statistical Review*. Vol. 80. No. 3. pp. 452–467.
- PONGRÁ CZ T.-NÉ – MURINKÓ L. [2009]: Háztartási munkamegosztás. Azonosságok és különbségek Európában. In: Nagy I. – Pongrácz T.-né (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Szociális és Munkaügyi Minisztérium, TÁRKI. Budapest. 95–116. old.
- PONGRÁ CZ T.-NÉ – S. MOLNÁR E. – DOBOSSY I. [2000]: *Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után*. Kutatási jelentések 62. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest.
- PONGRÁ CZ T.-NÉ – S. MOLNÁR E. [1994]: *Kisgyermekes anyák és apák szülői, családi attitűdjei négy európai országban*. Kutatási Jelentések 52. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest.
- PONGRÁ CZ T.-NÉ – S. MOLNÁR E. [2011]: A nemi szerepmegosztásról, a családi élet és a munka összhangjáról alkotott vélemények változása 2000–2009 között. In: Pongrácz T.-né (szerk.): *A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai*. Kutatási jelentések 91. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest. 95–112. old.
- PONGRÁ CZ T.-NÉ – SPÉDER ZS. (szerk.) [2002]: *Népesség-értékek-vélemények*. Kutatási Jelentések 73. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest.
- PONGRÁ CZ T.-NÉ [2001]: A család és a munka szerepe a nők életében. In: Nagy I. – Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága, TÁRKI. Budapest. 83–112. old.

- PONGRÁCZ T.-NÉ [2003]: Családpolitika – tények és vélemények In: *Spéder Zs. (szerk.): Család és népesség itthon és Európában*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Századvég Kiadó. Budapest. 148–161. old.
- PONGRÁCZ T.-NÉ [2005]: A család és a munka szerepe a nők életében In: *Nagy I. – Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről*. TÁRKI, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium. Budapest. 73–86. old.
- R. FEDOR A. – FÓNAI M. [2013]: Kisgyermekes nők foglalkoztatási jellemzői és a családtámogatások igénybevétele. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*. 47. évf. 4. sz. 71–86. old.
- R. FEDOR A. – TAKÁCS P. – BALOGH E. [2011]: A kisgyermekes családokat érintő támogatások változása (részlet). In: *Semsei I. – Mártonné M. J. (szerk.): IV. Nyíregyházi Doktorandusz (PhD/DLA) Konferencia Kiadványa*. Debreceni Egyetem Kiadó. Debrecen. 194–202. old.
- R. FEDOR A. – TAKÁCS P. [2012]: *A kisgyermeket nevelő nők munkaattitűdje(i)*. V. Nyíregyházi Doktorandusz (PhD/DLA) Konferencia. December 4. Nyíregyháza.
- R. FEDOR A. – TAKÁCS P. [2013]: A gyermekgondozási szabadság optimális időtartama. *Acta Medicinae et Sociologica*. 4. évf. 11. sz. 65–78. old.
- S. MOLNÁR E. [1999]: A gyermekvállalás konfliktusai. In: *Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága, TÁRKI. Budapest. 155–172. old.
- SPÉDER ZS. [2001]: Gyermekvállalás megváltozott munkaerő-piaci körülmények között. In: *Nagy I. – Pongrácz T.-né – Tóth I. Gy. (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága, TÁRKI. Budapest. 46–64. old.
- SPÉDER ZS. [2006]: Mintaváltás közben. A gyermekvállalás időzítése az életútban, különös tekintettel a szülő nők iskolai végzettségére és a párkapcsolati státusára. *Demográfia*. 49. évf. 2–3. sz. 113–148. old.
- SURÁNYI É. – DANIS I. (szerk.) [2009]: *Családpolitika más szemmel. Eltérő nézőpontok, változó gyakorlatok*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet. Budapest.
- SZÜCS I. [2005]: *Kisgyermekes nők belépési és visszatérési esélyei a munkaerőpiacra a család és a foglalkoztatáspolitikai viszonyrendszerében*. www.echosurvey.hu
- VASKOVICS L. [2000]: A társadalmi modernizáció és a munkamegosztás a partnerkapcsolatokban és a családban – összehasonlító vizsgálat. In: *Elekes Zs. – Spéder Zs. (szerk.): Törések és kötések*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Századvég Kiadó. Budapest. 287–304. old.

Summary

The study examined two of the factors affecting the extremely low fertility in Hungary, namely the labour market integration of women with young children and their attitude to take up a job.

The collection of data about 450 mothers with very young (0–7 year old) children was carried out in Szabolcs Szatmár Bereg County; the interviews were conducted in the districts of health visitors. In the sample, the attitudes of women towards labour market were examined in two sub-groups: the first included the mothers who were still on maternal leave at the time of the interview, and the other consisted of those who had started to work right after maternal leave. Since the con-

tent of the questionnaires was the same in both cases, the authors not only created a uniform database embracing the two sub-groups but could also compare them.

In the factor analysis, four, 1. adaptive, 2. family-centred, 3. alignment-balancer and 4. career-builder types of mothers with young children were found, the data also show that the Hungarian families are mostly traditional-minded where conflicts may arise from the compatibility of occupation and tasks associated with raising children. According to the research results, women in Szabolcs-Szatmár-Bereg county tend to quit child care leave and return to their jobs sooner compared with the national average.